

Limburgs
Volkskundig Genootschap

LAPJESPROEF VOOR DRIE ZUSSEN

100 artikelen over
volkscultuur in Limburg

 HET BELANG VAN LIMBURG
Limburger én wereldburger

Volkscultuur in Limburg

100 teksten verzameld door Luk Indesteege en Herman Clerinx

met een wetenschappelijke begeleiding door Hilde Schoefs

met een voorwoord van Marc Jacobs en Annick Boesmans

in opdracht van het Limburgs Volkskundig Genootschap

en met de medewerking van: Karel Baeten, Rob Belemans, Annick Boesmans, Theo Broers,

Jacques Collen, Mathieu Driessen, Raymond Lambie, Robert Nouwen, Reinhilde Pieters, René

Raets, Raymond Rutten, Raf Van Laere, Elvira Vavedin en Mien Verdingh

Tussen 2002 en 2004 verschenen in de rubriek Duizendpoot van Het Belang van Limburg welgeteld honderd bijdragen over volkscultuur in Limburg. Ze geven een blik op de verrassende hoeveelheid volkscultuur, die in deze provincie aanwezig is. Soms gaat het om oude gebruiken die haast wanhopig proberen te overleven, soms gaat het om gloednieuwe fenomenen. Steeds bieden de teksten een beeld van wat de Limburgers bezighoudt.

In dit boek worden de honderd stukjes gebundeld. Ze werden redactioneel enigszins gestroomlijnd en geactualiseerd, en ondergingen een wetenschappelijke 'controle', maar in wezen staan ze afgedrukt zoals ze in de krant waren gepubliceerd. Om praktische redenen staan ze in dit boek per thema gegroepeerd.

In veel gevallen hebben lezers gereageerd. Ook van die reacties bevat dit boek een – helaas te beperkte – bloemlezing. Vaak vormen de reacties een schitterende aanvulling op de oorspronkelijke teksten.

Bijna altijd zijn de artikels gebaseerd op eigen onderzoek van de auteurs. In veel gevallen fungeerde ook het internet als bron. Hebben de auteurs uit nog andere bronnen geput, dan staat dit onder de tekst vermeld.

Voor u begint te lezen nog even dit: de auteurs claimen over hun onderwerpen geen deskundigheid of alwetendheid. Gewapend met een hopelijk snelle blik en een scherp opmerkingsvermogen hebben ze tussen 2002 en 2004 de veranderingen in het volksculturele klimaat van hun Limburgse biotoop geregistreerd. Daarvan brachten zij verslag uit.

Bent u het niet met een bijdrage eens, heeft u vragen of kan u een en ander aanvullen, aarzelt u dan niet om te reageren. Dat kan via de website van het Limburgs Volkskundig Genootschap: www.volkskunde-limburg.be.

Dit is het derde deel van de verzameling:

Inhoud van deel 3

De kracht om zichzelf te genezen

Reuma
Migraine
Wratten
Niezen
Kruiden
Spijkers als medicijn

Reuma

Luk Indesteege

Voor sommige ziekten heeft de geneeskunde geen afdoende oplossingen, en dan bloeien de remedies van de volksgeneeskunde. Reuma is hier een goed voorbeeld van.

Veel reumapatiënten krijgen van hun dokter wat ontstekingswerende en pijnstillende pilletjes, plus de boodschap dat ze ermee moeten leren leven. Dan begint de zoektocht naar andere oplossingen. Veel volkse remedies tegen reuma worden nog steeds mondeling overgeleverd in families en tussen vrienden. Een van de oudste volksremedies is het gebruik van brandnetels. Een Duits alternatief is nogal luguber: een verroeste nagel van een gebruikte doodskist tot een ring buigen en deze dragen aan de middelvinger van de linkerhand. Nog andere volkse remedies tegen reuma zijn: een levende kikker bij zich dragen, een dode zongedroogde pad op de pijnplek leggen of eens per week in een mierenhoop gaan zitten. In de Verenigde Staten van Amerika bestaat er zelfs een wrede remedie: een kip levend opensnijden en de rechtervoet erin steken, tussen de ingewanden. De kip neemt dan de reuma over. Dergelijke onsmakelijke remedies tegen reuma zijn ons in Limburg niet bekend.

Ongeveer één derde van de reumapatiënten gebruikt een volkse remedie; meer dan de helft van hen ondervindt naar eigen zeggen verbetering. Naast de volkse remedies doen reumapatiënten ook een beroep op alternatieve geneeswijzen zoals acupunctuur, acupressuur, kruidengeneeskunde of homeopathie. Verder worden magnetiseurs en pendelaars bezocht. Ten slotte gaan heel wat reumalijders op bedevaart naar Lourdes, Rome, Banneux of Scherpenheuvel.

Veel reumapatiënten zijn meer tevreden over hun alternatieve behandeling dan over de klassieke geneeskunde. Die bestrijdt immers alleen maar de symptomen. Er zijn natuurlijk ook alternatieve geneeswijzen, die slecht aflopen voor de gezondheid of voor de portemonnee van het slachtoffer. Vooral charlatan-genezers die hun naam niet bekend maken, zijn te mijden.

Dat het reumaprobleem groot is, blijkt wanneer men het woord op een internetzoekrobot intikt: meer dan 88.000 vermeldingen! Een goede start is www.jongwans.nl. Pijn lijden is nog steeds taboe, veel mensen vertellen er niet graag over. Maar op het internet kan het blijkbaar wel.

Bron:

Katrien Van Effelterre, Volksgeneeskunde, nog steeds een actueel gegeven, *Ethnologia Flandrica*, 17 (2001)

Reactie

K. Van Effelterre : De klassieke geneeskunde weet amper raad met reuma. Dus worden, met meer of minder succes, andere oplossingen uitgeprobeerd.

Migraine

Luk Indesteege

De klassieke geneeskunde kan veel, maar migraine is een zeer vervelende kwaal waartegen dokters vaak machteloos staan. Daarom zijn er nog veel volksremedies tegen migraine. Vooral vrouwen worden getroffen, en drie vierde van de migrainelijders zoekt heil bij alternatieve geneeswijzen.

De meest voorkomende behandelaars die nog enigszins bij de geneeskunde aansluiten, zijn osteopaten, masseurs, voetmassieurs, homeopaten, diëtisten en kinesisten. We kijken hier echter naar de meer volkse remedies. De hele oude traditionele middeltjes tegen migraine zijn verdwenen: een rood koolblad, gedrenkt in azijn en bestreken met boter op het voorhoofd binden, peper opsnuiven om te niezen, of de geur van de beerput opsnuiven. Wat wel nog veel voorkomt, is: het hoofd met warme kompressen bedekken, infusies drinken en voetbaden nemen in heet water met enkele lepeltjes mosterdpoeder. Gebedsgenezers zijn nog steeds populair bij migrainelijders, en ook magnetiseurs en handopleggers doen het goed en halen naar verluidt resultaten. De pendelaars en Bachbloesems zijn blijkbaar op de terugweg, net als de bedevaarten, omdat de resultaten uitblijven.

Een in Limburg recente, en blijkbaar zeer succesvolle, therapie gebeurt met oorkaarsen. Dat is een traditionele indiaanse natuurgeneeswijze. De kaarsen zijn gemaakt van repen linnen, gedrenkt in bijenwas met geneeskrachtige kruiden en vervolgens opgerold. De migrainelijder gaat ontspannen op een zij liggen en de behandelaar steekt een kaars in het vrije oor. Gedurende tien minuten brandt de kaars en dat geeft een aangenaam knisperend geluid en een rustgevend gevoel. De kaars trekt al het kwaad in zich op. Vervolgens wordt een tweede kaars in het andere oor gestoken en opgebrand. In Nederland zijn oorkaarsen een rage en Vlaanderen volgt. In Limburg zijn er reeds verschillende behandelaars met oorkaarsen, en de resultaten zijn naar verluidt positief.

Bron:

Katrien Van Effelterre, Volksgeneeskunde, nog steeds een actueel gegeven, *Ethnologia Flandrica*, 17 (2001)

Reacties:

- K. Van Effelterre : Alle middelen zijn goed om van die eeuwige hoofdpijn verlost te geraken.
- Als ex-migrainelijder met aandacht je artikel gelezen met volksremedies. 25 jaar lang had ik bijna dagelijks migraineaanvallen, bonzend, misselijk, schoolverlet, later werkverlet....tot ik 19 jaar geleden in het Belang van Limburg een ingekaderd artikel las waarin vermeld werd dat melk, en alle daarvan afgeleide zuivelprodukten migraineaanvallen kunnen uitlokken. Ik ben meteen gestopt met melk, kaas, chocolade etc. MIGRAINE WEG !!!!!zomaar van vandaag op morgen. Wat voorafging: In de jaren 50 was er een enorme campagne ter promotie van melk, je werd van school uit zowat verplicht lid te zijn van de melkbrigade (remember?),we kregen zelfs gratis melk in flessen met zulke grote "teuten " dat je er een witte snor van kreeg. Die "moustache " wordt heden ten dage noch steeds gebruikt in de reclame,toen kreeg ik mijn eerste aanval in het 5de studiejaar.met het gekende "aura " en al, in paniek naar huis: Ik wordt blind. Ik bleef ter goeder trouw dagelijks mijn half literke melk meenemen naar school want de slogans vlogen ons om de oren: Melk moet, melk is gezond voor elk van ons etc. Later nam ik ook naar het werk en voor het slapengaan nog een halfke want je sliep er toch zo goed van. Na 20 specialisten en 100 medicijnen snelde ik naar de huisarts die mijn kwaal al 25 jaar kende om mijn verhaal te vertellen. Reactie: allez, wist jij dat niet? Sindsdien zijn huisartsen behoorlijk gadaald in mijn achting. Als ik met deze mail ook maar 1 persoon van die verdomde migrane kan afhelfen ben ik zeer tevreden. Met vriendelijke en migraineloze groeten. Eddy Bosmans, Schaapsweg 35, 3550 Heusden-Zolder.
- Even reageren op jullie artikel over migraine, spijtig genoeg is voor mij de wonderpil nog niet uitgevonden, ik heb een hele waslijst van klassieke geneesmiddelen, inderal, depakine, sibelium,nocertone,dixarit enz... geprobeerd ook de alternatieve weg heb ik gevolgd , voetreflexologie, fasciatherapie, osteopathie, acupunctuur, allerlei kruiden en plantendruppels, ben nu zelfs nog bezig met homeopathie maar tot nu toe is er geen enkel kruid gewassen tegen mijn migraine. Het enige wat ik kan doen is pijnstillers nemen en imitrex, waarvoor ik een waarschuwing gekregen heb bij de neuroloog, als ik een ganse week zonder migraine zou doorkomen dat is voor mij al een opluchting ,maar meestal is het om de 2 tot 3 dagen, ik blijf zoeken maar denk dat het hopeloos is. Clerckx, Albert 1 laan 54, 3582 Beringen
- Geachte graag zouden wij weten waar er in Limburg oorkaarsen te verkrijgen zijn? dank bij voorbaat Buysmans Johnny, Elderenweg 24, 3770 Riemst.
Antwoord van LVG: De BIOSUN HOPI oorkaarsen zijn onder meer te koop: in een natuurwinkel aan de Noordlaan in Genk-Winterslag en bij BVBA JEFRAU, Leuvense baan 13, 3110 Rotselaar, tel 016 448 158
- De oorkaarsfanaten van Limburg melden dat de foto die verschenen is in Het Belang Van Limburg op 13 november bij het stuk over volkscultuur de lezers op een verkeerd been zet. De verkeerde

kant van de oorkaars werd aangestoken. Elke oorkaars heeft een streepje op een viertal centimeter van het einde. Dit streepje heeft wel degelijk een functie: het duidt namelijk aan tot waar de kaars branden mag. "Wanneer een oorkaars ondersteboven gebruikt wordt zal dit zeker uitwerking hebben op de resultaten ervan", aldus Paul Dumon. Reactie van Duizendpoot: Mijnheer Dumon heeft gelijk, de foto is een beetje misleidend omdat enkel het laatste stukje van de kaars werd getoond, na een tijdje branden. Op de foto die vlak na het aansteken werd genomen is duidelijk te zien dat de kaars een flink stuk langer was, en het streepje wel degelijk onderaan de kaars zat.

- Een mevrouw van 51 jaar uit Vliermaalroot, die liever anoniem blijft, heeft sinds 1985 last van migraine. Geen enkele dokter of remedie hielp, ze heeft enkel ontdekt dat bewaarmiddelen (onder meer in instant soep) de uitlokkende factor waren. Haar migraine is sinds 2 jaar verdwenen door het innemen van Inderal, een half pilletje per dag.

Wratten

Luk Indesteege

Wratten zijn vrij onschadelijk maar vervelend. Meestal verdwijnen ze vanzelf, maar zo lang kunnen wij niet wachten. De klassieke geneeskunde is niet sterk in de strijd tegen wratten. De volksgeneeskunde heeft hier een lange traditie, en die is niet dood.

Twintig jaar geleden werden er in Kiewit en Hechtel-Eksel nog enquêtes gehouden onder mensen die kort daarvoor wratten hadden. Uit het onderzoek bleek dat 64 % van de mensen hun wratten niet volgens de regels van de officiële geneeskunde hadden laten behandelen, maar vaak hun heil hadden gezocht in volksgeneeskundige behandelingen. Er zijn aanwijzingen dat de volksgeneeskunst thans bezig is op de officiële geneeskunde terrein te heroveren. Naast de middeltjes van dokters en apothekers werden in Hechtel-Eksel dus allerhande traditionele geneeswijzen gebruikt: bevochtigen met eigen nuchter speeksel, met melk van een paardbloem, sap van nachtschade of van de stinkende gouwe, ook 'wrattenkruid' genoemd. Andere remedies uit Hechtel-Eksel: de wratten met een halve ui inwrijven. Die halve ui moet wel ongepeld zijn en achteraf worden begraven. Men kan ook met een stukje rauw spek over de wrat wrijven en dat daarna begraven, of met een hand naar de volle maan grijpen en daarna met die hand over de wratten wrijven. Een ruim verspreide remedie is: de hand in een molshoop steken wanneer er doods klokken luiden.

In het begin van de jaren 1980 waren er in Hechtel-Eksel nog genezers actief. Zij keken naar de wratten en gaven de opdracht een muntstuk te gaan offeren in een kerk, of te gaan bidden. Er was ook een genezer die met een krant over de wratten wreef, en vervolgens die krant verbrandde.

Verskillende wrattenremedies gaan ervan uit dat men de wratten op iets of iemand kan overbrengen. Zo kan men zijn wratten overdragen op ajuin, spek, strootjes of een touwtje. Men neemt een touwtje en legt daarin zoveel knoopjes als men wratten heeft, of men legt twee strootjes kruisgewijs in de grond. Als het touwtje of de strootjes in de aarde zijn verteerd, zijn ook de wratten verdwenen. Men kan de handeling nog versterken door het touwtje te begraven terwijl de kerkklokken over een dode luiden, of men kan zijn wratten tegen een lijk wrijven en ze aldus aan de dode meegeven.

Jules Frère uit Tongeren noteerde een eeuw geleden in Haspengouw gelijkaardige remedies tegen wratten. Vooral het meegeven van wratten met een dode kwam veel voor. Daarvoor dient onder meer volgend versje:

Dode die gaat naar 't graf
Neem mij mijn wratten af
Gij zult in de grond vergaan
En mijn wratten zijn gedaan

In Eisden wreef men wratten in met een slak. In Genk moest men zijn wrat in het wijwatervat steken in een kerk waarin men nog nooit eerder geweest was.

Bronnen:

- Jules Frère, *Limburgsche Volkskunde. Deel 2*. Hasselt, 1928, p.31-33, 248
- Hedendaagse Volksgeneeskundige praktijken in West-Limburg, lic. A. Boesmans en R. Geys, Lezing voor het Post Universitair Centrum te Diepenbeek op 19 februari 1983

Reacties:

- Mijn vader (80 jaar) had een remedie van zijn vader. Ga naar een kerk waar je nog nooit geweest bent. Maak er met wijwater een kruisteken. De eerste persoon die na jou er een kruisteken maakt, krijgt jouw wratten. (Herman Clerinx, Hasselt)
- het adres van een wrattengenezer:
Pierre Goffings, Trekschurenstraat 76 3500 Hasselt tel 011 275788

Niezen

Jacques Collen

Niezen is geen volksgebruik. Het is een van de weinige dingen die we soms echt moeten. Er hangt natuurlijk wel een hele rist volksgeloof aan vast.

Als je niest, is er altijd wel iemand in de buurt die je gezondheid wenst. Als men dit nadrukkelijker wil doen, zegt men "God zegen U!" in vele talen: "God ze.gene oech" (Hasselt), "God zegen uuch" (Maasland), "God-zegent-oew" (Noorderkempen)... Limburgse stedelingen die graag een woordje Frans spreken, hebben het over "Que Dieu vous bénisse", waarbij men vroeger dikwijls op schalkse wijze vervolgde met "...et vous donne un nez comme une cuisse." Tegenwoordig hoort men ook "Proost", wat eveneens gezondheid betekent. Meestal blijft het bij een vrome wens, soms aangevuld met allerlei komische formules in de aard van "God zegene U met 100.000 frank (of €)", "God zegent U met dit heilige water" enz.

Niezen is op zich al een raar verschijnsel. Nu weet men dat niezen heel wat bacillen verspreidt. Vroeger stelde men zich voor dat op het ogenblik van het niezen een boze geest gemakkelijk in het lichaam kon dringen, en daarom sprak men een zegenwens uit. Anderen geloofden in de mogelijkheid dat heksen de macht over de niezer zouden verwerven indien niemand een zegenwens uitsprak. Daarom lanceerde Paus Gregorius in het jaar 750 een campagne om een niesepidemie te bestrijden. Zijn pauselijke zege moest de niezer voor een vroegtijdige dood behoeden.

Niezen kan ook worden opgevat als een bevestiging: "het is beniesd." Als er in gezelschap geniesd wordt dadelijk nadat iemand iets verteld heeft, wordt het niezen als een bevestiging aanzien: het is waar want het wordt door het niezen bekrachtigd. In Zuid-Limburg, net als in het Luikse, is deze bekrachtiging waar als het de verteller zelf is, die niest. De binding met het vertellen van de waarheid is trouwens al zeer oud en vinden we onder meer terug in de Griekse *Odyssea*, vers 540.

Niezen kan verder als een gunstig voorteken worden opgevat. Bij herhaling niezen (zeker drie maal achter elkaar) voorspelt mooi weer. Zou dit iets te maken hebben met de aanwezigheid van pollen in de lucht? Driemaal niezen heeft zeker iets krachtigs in zich. Zo kennen we de uitdrukking "Drie keer niezen, dan mag men 't gasthuis uit." De Hasseltse variante is: "Die niest, mag 't gasthuis uit." Herhaaldelijk niezen wordt dus gezien als een teken van gezondheid. Een verklaring hiervoor vinden we in de bijbel waar Elisa een jongen tot leven wekte; de jongen niesde tot zeven maal toe en deed daarna de ogen open.

De beperktheid van dit artikeltje laat ons niet toe om uit te wijden over het laten van een veest of wind terwijl men moet niezen.

Reactie:

In Bilzen zeggen ze: "God zaegene dich mèt 'n kaar kleegeêld, dan hoefste nie drêk te wissele!" (Patrick Slechten van HKBilisium in de Limburg Almanak 2003 van 'Veldeke')

Kruiden

Mien Verdingh

Kruiden zijn weer 'in'. Populaire tijdschriften hebben artikels over kruiden, vrouwenverenigingen houden wandelingen en voordrachten over kruiden. Een klasserestaurant vermeldt kruiden op de menukaart, en eetbare bloemen verhogen de status van gerechten. Bij het huis hoort een kruidentuin, niet altijd om echt te gebruiken; het is nu eenmaal in de mode...

Veel mensen gebruiken nog eigen huismiddeltjes of kennen ze nog. De recepten van grootmoeders leven voort. Het Sint-Janskruid is een voorbeeld van een kruid met vele toepassingen. Men gebruikt deze naam zelfs voor verschillende kruiden die bloeien rond Sint-Jan (24 juni), en die men een geneeskrachtige werking toedicht. Zo spreekt men in Membruggen (Riemst) over bijvoet als 'Sintjanskraut', in Eigenbilzen (Bilzen) en Rosmeer (Bilzen) is het bekend als 'Sintjanskroot'. Op andere plaatsen krijgen valkruid, echt walstro en zelfs margriet de naam 'Sint-Janskruid' toebedeeld.

Het is verrassend te vernemen dat vroedvrouwen de roos van Jericho nu nog gebruiken bij thuisbevallingen om de kraamvrouw psychologisch te steunen. Het ogenschijnlijk dode kruid komt in een schaalje met water weer tot leven. Aan de kraamvrouw wordt verteld dat de weeën zullen komen en dat het kindje geboren zal worden als de plant zich heeft ontplooid. Na de bevalling moet de moeder zich rustig houden tot de roos zich weer geheel heeft gesloten, een proces van verschillende weken.

De geneeskunde was eeuwenlang kruidenkunde, en nu heet dat met een duur woord fytotherapie: grootmoeders trucjes op dure flesjes getrokken. Wat niet in die potjes zit, is de wijsheid over de tijd en wijze waarop onze voorouders hun kruiden verzamelden: voor of na het lof, op de feestdag van een heilige, ... Het verzamelen van kruiden rond bepaalde kapellen krijgt een verklaring als je weet dat er plaatsen zijn waar bijvoorbeeld de kamille meer geneeskrachtige bestanddelen bevat. Zelfs het gehalte aan vitamine C van de vruchten van de rozenbottel verschilt van plaats tot plaats.

Kruiden zijn ook terug van weggeweest als schoonheidsmiddel. Wie in een damesblad leest dat salie een ideaal middel is om donkere haren te spoelen, kan niet vermoeden dat een dieetboek uit de 14de eeuw het eten van salie afraadde omdat... het de haren zwart zou maken. Zwart haar gold als lelijk, daarom wordt een heks met zwarte haardos afgebeeld. Blonde haren spoelen met kamille gebeurt nog altijd. Het is een goedkopere oplossing dan saffraan te gebruiken, waartegen de kerkvader Tertullianus rond 230 van leer trok.

In een tijd dat alles beredeneerd en wetenschappelijk verantwoord moet zijn, is er blijkbaar nog plaats voor magische rituelen. Getuige hiervan is het succes dat onder meer moderne heksengroepen kennen. Deze heksen plukken hun kruiden met de linkerhand en in hun blootje. Ook in de Kerk is er nog aandacht voor ritueel en kruiden. Er worden nog rozen en lelies door priesters gewijd voor de genezing van ziekten. Deze bloemen worden naast het ziekbed gezet en versnellen het genezingsproces. In menige Ritakapel kun je gedroogde rozenblaadjes kopen, die in een geneeskrachtige thee worden verwerkt. Er zijn ook kruiden om het liefdesleven te stimuleren. Selder, bonenkruid, absint, Lieve-Vrouwe-bedstro, ...: ze blijven hun stimulerende roem behouden, die ze tijdens de Middeleeuwen reeds hadden. Jonge mensen tonen weer belangstelling voor de beschermende, magische kant van de kruiden. Zo zijn er koppels die de feestzaal van hun huwelijk sieren met maretakken, en in de huwelijksruiker rozemarijn of maagdenpalm laten verwerken.

Reacties:

- Uit Test Aankoop van oktober 2003: Kruidengeneesmiddelen: niet altijd onschuldig. Betelnoot, ginkgo, knoflook, valerian, zoethout: steeds meer personen nemen hun toevlucht tot planten- en kruidenmiddelen, meestal voor de behandeling van kleine kwaaltjes. Zo is het bewezen dat Sint-Janskruid een zekere werkzaamheid biedt bij lichte vormen van depressie. Maar Zwitserse dokters maakten in het gespecialiseerde tijdschrift The Lancet gewag van twee gevallen van harttransplantaties, die bijna mislukten omdat de betrokken patiënten Sint-Janskruid gebruikten. Dit middel werkt immers de medicatie tegen afstotingsverschijnselen tegen. Kortom, zelfs overbekende volksremedies die altijd als veilig werden beschouwd, kunnen in bepaalde gevallen ernstige nevenwerkingen hebben. Daarom menen we dat meer wetenschappelijk onderzoek nodig is naar de werking en de neveneffecten van kruidengeneesmiddelen.
- In dorpen rond Tongeren staat Bijvoet bekend als "processiekruid". Maar op andere plaatsen wordt "processiekruid" gebruikt als benaming voor een ander kruid. Zo is er bijvoorbeeld de "lis", een oude benaming voor een heleboel kruiden langs de waterkant met gaafrandige, lijnvormige bladeren. Zij werden geoogst en in stukken van 2 à 3 cm gesneden, om als processiekruid te dienen. Niet enkel de Gele lis (*Iris pseudacorus*) maar ook het Liesgras (*Glyceria spectabilis*) en de Lisdodde (*Typha latifolia*) waren dus processiekruiden. Palm (*Buxus*) en Liguster (*Ligustrum ovalifolium*) gesnipperd en gemengd met een veelheid aan bloemhoofdjes, schermen of tuiltjes van bloeiende planten zorgden voor "een geur van heiligheid". (Van heiligen werd verteld dat hun lichamen na hun dood een heerlijk geur verspreidden.) In de onmiddellijke omgeving van de rustaltaren ging men kwistig met het strooisel om. Dit had wel zijn reden. Van zodra de priester met de monstrans de zegen had gegeven en de processie zich weer in beweging zette, stonden de mensen te wachten om dit strooisel op te rapen. Het verzamelde werd goed bewaard tot aan de oogsttijd. Voordat de eerste garven in de schuur werden geborgen, werd het op de schuurbodem gestrooid. Volgens het volksgeloof zouden hierdoor de muizen geweerd worden. In de volksgeneeskunde werd het strooisel of zelfs de as van verbrand processiestrooisel gebruikt om een geneeskrachtige drank voor mens en dier van te brouwen. Een plant die zeker bij de processie hoorde was *Buxus*. Naast de

dwergvorm (*Buxus sempervirens* 'suffrutiosa' hoorde bij het huis ook een tot 3 meter in de hoogte groeiend exemplaar, waarvan naar behoefte kon geknipt worden. Dit "geriefgroen" diende als strooisel bij de processie en natuurlijk ook voor de wijding op Palmzondag. Mien Verdingh

Zie ook:

Op de website van het Limburgs Volkskundig Genootschap staat een uitgebreid artikel van Mien Verdingh, 'Kruiden in de Volkskunde.' Ga daarvoor naar <http://www.volkskunde-limburg.be/html/home.html> en klik op 'artikels'.

Spijkers als medicijn

Herman Clerinx

Voor wie ziek is, zijn alle middelen goed. Als een officiële geneesheer niet kan helpen, wordt er gebeden. Als ook dat niets oplevert, nemen mensen hun toevlucht tot andere methodes. Dan proberen ze bijvoorbeeld magie in te schakelen. Dat is vandaag soms het geval, en dat gebeurde vroeger heel vaak. Soms levert dat merkwaardige praktijken op. Zo bestaat tot vandaag de dag de gewoonte dat zieken naar een boom gaan en er een stukje verband of zakdoek of weet-ik-veel-wat aan hangen. Ze doen dit in de hoop dat de ziekte die aan zo'n voorwerp is verbonden, overgaat op de boom waardoor de mens ervan wordt bevrijd. In andere gevallen maken mensen de boom zelf een beetje ziek door er een spijker in te kloppen. Ook die handeling zou een genezende werking hebben. En blijkbaar met succes want het gebruik is al eeuwen oud.

Waar het vandaan komt, is verdwenen in de nevelen van de geschiedenis. Sommigen denken aan een Keltische oorsprong, maar dat valt niet hard te maken. Tussen ons en de Kelten liggen een kleine 2000 jaren terwijl de oudste vermeldingen van nagelbomen maar een paar honderd jaar oud zijn. Bovendien komen nagelbomen ook in onder meer Griekenland voor, een land dat nooit tot de Keltische cultuur heeft behoord. De vraag naar de oorsprong laten we wijselijk open.

Rond 1900 zouden er in België zo'n 100 nagelbomen hebben gestaan. Vandaag zijn er dat heel wat minder, maar helemaal verdwenen is het gebruik niet. Wie goed zoekt, vindt er nog een stuk of tien. Vrij bekend zijn de nagelbomen van Herchies en Stambruges, bij Bergen. Beide bomen hangen propvol vodden, foto's, poppetjes, lappen, ... Kennelijk is de nood aan genezing zo groot, dat mensen massaal die bomen blijven opzoeken.

Dichter bij huis vinden we de nagelboom van Han-Sur-Lesse. Die staat er vlak voor de kerk, naast de grote verkeersweg. Altijd steken in de stam niet-beroeste nagels, wat erop wijst dat ze recent erin werden geklopt. Verder valt op hoeveel punaises in de boom steken. Wellicht schamen sommigen zich voor hun 'bijgeloof' en prikken ze liever gauw een punaise in de schors, dan dat ze goed zichtbaar er een spijker in timmeren.

In Limburg zijn nog twee of drie nagelbomen bekend. Zo hebben we de voddenkapel van Hasselt, naast de Luikersteenweg. Zieke of gewonde mensen (of hun familie) binden een stuk stof of verband rond een tralie van een kapelraam. Een gebruik dat veel lijkt op wat in Herchies en Stambruges met bomen gebeurt. Bovendien schreef rond 1900 de volksschrijver Fons Jeurissen dat bij de kapel een wilg stond, waarrond men een lint moest binden. Waarschijnlijk is later de boom verdwenen en ging het gebruik over op de kapel.

Een paar honderd meter buiten Val-Meer staat de befaamde kwartjesboom. Zieke mensen nagelden een spijker of kwartje – dat vroeger in het midden een opening vertoonde – tegen de boom. In de jaren zestig ging de pastoor echter zo lelijk tegen dit 'bijgeloof' tekeer, dat het gebruik wegdeemsterde en de boom vergeten raakte. Maar een paar jaar geleden kreeg hij om toeristische redenen eerherstel. Nu kan iedereen hem opnieuw bewonderen.

Ten slotte vinden we buiten 's Gravenvoeren een heuse nagelboom. Ook hij bevat verse nagels, zodat we mogen aannemen dat hij nog altijd in gebruik is. Het gaat om een paardekastanje, waarvan de

vruchten tegen reuma moeten helpen. Ook tegen tandpijn zou de boom goede diensten bewijzen. Maar of zijn verering de tand des tijds zal doorstaan, valt af te wachten.

Foto's: H. Clerinx. Wie tandpijn heeft, rijdt naar Voeren en klopt een spijker in een boom. De tandpijn springt over op de boom.

Bronnen:

- Benoît Loodts, *Les derniers arbres fétiches de Wallonie*. Weyrich, Neufchâteau, 2003
- Jean Chalon, *Les arbres fétiches de la Belgique*. Burschmann, Antwerpen, 1912
- *Inheemse erfenis, continuïteit en discontinuïteit in de Geschiedenis*. Utrecht, Nederlands Centrum voor Volkscultuur, 2003

Reacties:

- In de nagelboom van 's Gravenvoeren klopt men een nagel tegen de tandpijn, maar eerst moet men met deze nagel over de pijnlijke tand wrijven. Vervolgens moet men 5 onzevens en 5 weesgegroeten bidden. Het is moeilijk te zeggen of er veel recente nagels in de boom zitten. Er zijn ook Nederlandse verzamelaars, die nagels komen uittrekken! In Sint-Geertruid, vlak over de Nederlandse grens, heeft ook een nagelboom gestaan, maar die is verdwenen. (Theo Broers, Moelingen)
- Over nagelbomen vond ik het volgende op <http://users.pandora.be/christusrex/29.htm>
Het meest opvallend is het fetisjisme aan bomen, waardoor we zelfs van fetisjbomen kunnen spreken. De botanicus en volkskundige Jean Chalon schatte in 1916, dat ons land wel een honderdtal van dergelijke fetisjbomen telde. In de volksdevotie worden die bomen meestal getypeerd als spijkerbomen of nagelbomen, arbres à clous. Centraal staat de pijnoverdracht. Aan de eik van Herchies hecht men wonddoekjes, in de hoop dat de boom de pijn overneemt; in de

linde van Han-sur-Lesse slaat men nagels om tandpijn over te dragen. In Limburg vinden we praktisch geen voorbeelden meer van dergelijke nagelbomen. Een uitzondering is de linde van Val-Meer: het gebruik is in de zestiger jaren uitgestorven door herhaalde verboden van de parochiepriester, maar als men een beetje schors van de stam verwijdt, ziet men nog steeds de nagels van weleer. De nagelboom van Koninksem is verdwenen.

- De Voddenkapel in Hasselt is zeker 240 jaar oud en ligt een beetje verscholen tussen enkele huizen. In de volksmond wordt ze het 'voddenkapelletje' genoemd. Het is toegewijd aan O.L.Vrouw-Ter-Koorts en je kunt er rond lopen. De kapel werd reeds in 1763 vermeld op de kadasterkaart van Hasselt. Ze heette toen 'Steenkaertskapel', naar Willem Steenaerts die in de omgeving een grote weide bezat.
- Tot 15 januari 1981 was het voddenkapelletje eigendom van de familie Stiels. Toen werd de stad Hasselt eigenaar, en in 1991 werd er beslist om het kapelletje te renoveren. Tot het interieur behoren een Madonna (vroeger gekleed met een satijnen kleed) en verder beelden van Sint-Antonius en Sint-Jozef. (Willy Remans, Hasselt)
- Mensen bezoeken de voddenkapel om koorts genezen: ze binden aan de deurtralies van de kapel kinderluiers, hemdjies, rokjes, mutsjes, zakdoeken of andere kledingstukken van de zieke. Volgens de overlevering worden bij dit ritueel bezweringsversjes gezegd zoals: "Oude, oude vuile wei, ik bind de koorts aan uw zij". Daarna moet men zonder omzien weglopen om de koortsgeest te bezweren of om de tuin te leiden, zodat hij niet kan terugkeren. In feite komt het erop neer dat men de koorts en de ziekte op de kapel wil overdragen of afwentelen, met behulp van de kledingstukken van de zieke. Je mag die kledingstukken of vodden zeker niet losmaken, want wie dat doet trekt de koorts aan. Moeders uit de buurt waarschuwen dan ook hun kinderen om dat zeker niet te doen.

- Dat er bij het voddenkapelletje in Hasselt ooit een wilg heeft gestaan, waaraan men vodden en kledingstukken van de zieke moest hangen, blijkt duidelijk uit de bewoordingen van de bezweringsformule die daarbij moest worden gezegd. Van die bezweringsformule zijn mij twee versies bekend:

- Het bidprentje dat tegenwoordig in het kapelletje ter beschikking ligt: "Oude, oude, vuile wij, ik bind de koorts al aan uw zij".
- Alfons Jeurissen, Heikleuters, hoofdstuk XIV: "Wij, ik bind u de koorts al aan uw prij". In verstaanbaar hedendaags Nederlands zouden we dit als volgt kunnen vertalen: "Oude vuile wilg, ik bind de koorts al aan uw lijf". (Marco Clerinx)
- In mijn documentatie heb ik gevonden dat er bij de voddenskapel in Hasselt 3 wilgen stonden. Jammer genoeg heb ik niet teruggevonden waar ik dit gehaald heb. De voden werden waarschijnlijk geknoopt (afknopen is trouwens een heel magisch ritueel). Het staat onder meer beschreven in Heikleuters van Alfons Jeurissen, blz. 137 + 143: "Voor koortsen niets gelijk het kapelleke. Ge neemt een lint van de zieke mee; dat bindt ge rond een tak van de wilgeboom die bij 't kapelleke staat en ge zegt letterlijk zo: "Wei, ik bind u de koorts al aan uw prij!" (Mien Verdingh, Hasselt)